

بررسی و تحلیل میزان بهره‌گیری از شیوه‌های نوین آموزش هنرهای تجسمی در محتوای کتابهای درسی هنرستان

اصغر سپهری فر^۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۴/۲۹

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۶/۰۲

کد مقاله: ۲۳۵۰۹

چکیده

بخش مهمی از فعالیت‌های آموزشی در مدارس ایران، حول محور کتاب‌های درسی شکل می‌گیرد. این امر نقش تعیین‌کننده این عنصر را در مسیر آموزش و تربیت دانش‌آموزان و در نهایت افراد جامعه انسانی یادآور می‌شود. بر این اساس اهمیت و لزوم برنامه‌ریزی دقیق برای تألیف کتب درسی و مطابق با اهداف بلند مدت آموزش و پرورش مشهود است به نحوی که پرورش هنرمندانی متعهد به ارزش‌های بومی و مذهبی در ارتباط تنگاتنگ با این فرایند قرار می‌گیرد. هنرمندانی که نقش تعیین‌کننده‌ای در اعتلای فرهنگ جامعه ایفا خواهند نمود. این پژوهش با جامعه آماری کتاب‌های هنرستان در مقطع متوسطه، در شاخه فنی و حرفه‌ای، به منظور تعیین جایگاه هنرهای تجسمی در این کتاب‌ها به روش تحلیل محتوای کیفی انجام شده است. اگر چه شاخص‌هایی برای شمارش و بررسی کمی در نظر گرفته شده، اما به لحاظ آنکه نوع و کیفیت و مفهوم منتقل شده به وسیله‌ی این شاخص‌ها در این پژوهش مدنظر قرار گرفته است، روش به کار گرفته شده تحلیل محتوای کیفی است. تحلیل محتوای صورت گرفته بر کتاب‌های درسی این دوره، نتایجی به دست می‌دهد که به این شرح هستند؛ با وجود اینکه، هنرهای تجسمی در کتاب‌های هنرستان حضور دارد و مفاهیم ارایه شده در این مورد به اشکال و انواع گوناگون با دانش‌آموزان ارتباط برقرار می‌کند، با توجه به این که با مطالعه این منابع، شمائی کلی از هنرهای تجسمی در ذهن دانش‌آموزان شکل نمی‌گیرد، اگر چه به لحاظ گستره‌ی مطالب، این جایگاه قابل قبول و ارزشمند است، اما لزوم تجدید نظر محتوایی در این زمینه احساس می‌گردد.

واژگان کلیدی: هنرهای تجسمی، آموزش هنر، کتاب‌های درسی هنرستان.

۱- دانش‌آموخته کارشناسی ارشد هنر - پژوهش هنر، دانشگاه پیام نور، واحد تهران شرق، تهران، ایران،
asgharsepehrifar1367@gmail.com

در لغت، «هنر» را به معنای «علم و معرفت و دانش و فضل و فضیلت، کمال، کیاست و فراست، زیرکی، لیاقت، صنعت و حرفه» تعریف کرده اند (حلیمی، ۱۳۹۷، ص ۲۱). به نظر می رسد این تعریف با مفهوم و تعریف هنرمندان از هنر در دوره ی اسلامی قرابت دارد. با ورود اسلام به سرزمین های مختلف، تمدن اسلامی شکل گرفت و در گستره ی این تمدن، فرهنگ ملت ها در برخورد با دین اسلام و آموزه های آن، یک سنت هنری با ویژگی های مشترک ایجاد کرد. در امر آموزش نیروی انسانی عوامل مهم و اثر گذار زیادی وجود دارد که از جمله این عوامل؛ کتاب درسی، یکی از مهم ترین مواد و وسایل آموزشی است. دارالفنون نخستین آموزشگاه و نخستین دانشگاه رسمی است که به سبک جدید در ایران ایجاد شده، کتاب های درسی رسمی یک دست نیز پس از تأسیس دارالفنون (۱۲۳۰ هـ.ش - ۱۲۶۸ هـ.ق - ۱۸۵۱ م)، تألیف و چاپ و تدریس شده اند (مجیدی، ۱۳۹۶، ص ۲۶-۲۵). می توان گفت این آغازی برای آموزش رسمی و تألیف کتب درسی در ایران بود.

در تحول اساسی نوع نگاه به معلم، دانش آموز، مدرسه، کلاس و به ویژه کنابداری دگرگون خواهد شد. (آیت الهی، ۱۳۹۴، ص ۵۴). با توجه به اینکه در عصر حاضر تحولات بنیادین از ارکان اساسی و با اهمیت در کشورهای توسعه یافته و حتی درحال توسعه می باشد و از آنجایی که ابعاد مختلف علمی و هنری و اجتماعی و... جوامع مرتب در حال تغییر و دگرگونی است. خواسته و نیازمندی های دانش آموزان و علاقه مندان، هم به صورت مداوم در حال تغییرات اساسی و بنیادی می باشند (پاکباز، ۱۳۹۸، ص ۱۹). آموزش هنر در ایران از دروسی است که از دوره ابتدایی و حتی قبل از آن آغاز می شود که بر اساس شیوه های آموزش کتاب محور، نبوده و فعالیت ها به شیوه آموزش خلاق، برنامه ریزی شده است. آموزش هنر در گذشته بیشتر به صورت استاد شاگردی بود و از زمان تأسیس دارالفنون و مدارس دیگر و هم زمان با شروع آموزش رسمی در مدارس جدید، رفته رفته به شکل آموزش گروهی در سیستم آموزش و پرورش رسمی در آمد. آموزش هنر چه در کارگاه های سلطنتی و چه خارج از آن تا پیش از رسمی شدن آموزش به صورت استاد- شاگردی بود (سازمان پرورش و برنامه ریزی آموزشی، ۱۳۹۹، ص ۴۱). هنرمندان ایرانی نه تنها با الهام از ذوق و هنر ذاتی خود، بلکه با تلفیق این هنر با ظرافت های فرهنگ ملی -بومی توانسته اند، استادانه به خلق آثاری هنری چون: موسیقی، نقاشی، معماری و هنرهای تجسمی و غیره بپردازند (امینی، ۱۳۹۷، ص ۱۷). کتاب فرهنگ و هنر دوره متوسطه به تبعیت از سند تحول بنیادین نظام آموزشی در پنج بخش تجسمی، سنتی، خوشنویسی، هنرهای آوایی و نمایشی است. در بخش هنرهای تجسمی سه رشته به دانش آموزان معرفی می شود که یکی از این رشته ها طراحی به عنوان مادر هنرهای تجسمی است. (خورشیدی، ۱۳۹۸، ص ۳۸). هنرهایی چون نقاشی، خوشنویسی، مجسمه سازی، طراحی، عکاسی، گرافیک، طراحی صنعتی، معماری و طراحی داخلی و همچنین هنرهای مشتق از آنها از این دسته اند. تعیین حوزه های هنرهای تجسمی، پیش از هر چیزی متأثر از تعریف خود هنر است. هنر پدیده ای است سیال و پویا که دائماً متناسب با عرضه آثار هنری، منویات هنرمندان و درک و برداشت جامعه مخاطب دگرگون می شود. بنابراین در وهله نخست، تعریف هنرهای تجسمی مبتنی بر یک پیش فرض و اصل متغیر به نام هنر خواهد بود. به طور کلی می توان گفت؛ هنرهای تجسمی به آثار هنری غیرکاربردی اطلاق می شود که ادراک آن ها مبتنی بر بینایی بوده و [برخلاف هنرهایی مثل نمایش، موسیقی و...] ارزش بردار زمان [علی الخصوص مبدا، مقصد و اندازه معین و قطعی زمانی] برای دریافت آنها در حداقل سطح ممکن قرار دارد (حلیمی، ۱۳۹۷، ص ۲۷).

کتاب هنر معمولاً با طراحی که مادر هنرهای تجسمی است شروع شده است. در این بخش تصویری آورده شده است تا زمینه مناسب در ذهن دانش آموزان ایجاد شود و آمادگی لازم را جهت پذیرش روش کلی کتاب پیدا کنند. قدم اول طراحی و نقاشی خوب دیدن است به همین دلیل، دانش آموزان می بایست به دقت و کنجکاوی بپردازند و عادت کنند. (فلاح فر، ۱۳۹۸، ص ۴۲-۴۱). کتاب از لحاظ شیوه نگارش با دروس دیگر ارتباط و همخوانی دارد و در هر درس از همان ابتدا انتظارات از دانش آموزان مشخص شده است. در متن درس از حواس پنجگانه استفاده شده است و با «فکر کنید» آغاز می شود تا با این روش دانش آموزان را به فکر کردن وادار کرده و کلاس را به اتاق فکر تبدیل نماید. ابتدای کتاب با دانش آموزان اینگونه سخن می گوید که «کتاب پیش رو به شیوه ای طراحی شده است که شما می توانید فصل هایی از کتاب را با توجه به علایق خود و شرایط اجتماعی و فرهنگی منطقه محل زندگی انتخاب کنید». یکی دیگر از بخش های کتاب که تجربه های بیشتر نام دارد حاوی تمرین های اضافی برای افرادی است که در زمینه های مختلف هنری تجربه قبلی دارند و این بخش به آنها کمک می کند که در آن زمینه نسبت به بقیه کلاس در سطح بالاتری قرار بگیرند بنابراین انجام دادن این بخش اختیاری است و بسته به نیاز شما می تواند انجام شود (مبارکی، ۱۳۹۷، ص ۱۷). تحلیل محتوا، محتوای واقعی یک پیام کلامی یا غیر کلامی، عوامل تعیین کننده و آثار پیام را بررسی می کند (چوی، ۲۰۱۵، ص ۲۴). تجزیه و تحلیل کتاب های درسی هنر اگر با شیوه ای درست صورت گیرد و با این هدف انجام شود که تاثیر این مواد آموزشی بر دانش آموزان چه بوده است و آنها را تا کجا پیش برده است، می تواند گامی مهم در این عرصه باشد (راشد، ۱۳۹۹، ص ۷۲). در این پژوهش که براساس تمامی کتاب های درسی هنرستان ها و در تمامی رشته های هنری

و با رویکرد کیفی صورت خواهد گرفت؛ مفاهیم هنرهای تجسمی موجود در جلد، متون آموزشی و تصاویر این کتاب ها مورد بررسی و تحلیل قرار خواهد گرفت؛ به این معنا که مفاهیم مورد نظر در کتاب ها یافته می شوند و در ادامه از لحاظ کمیت و کیفیت مورد ارزیابی قرار می گیرند. در این پژوهش از روش تحلیل محتوای کیفی استفاده می شود تا مفاهیم آشکار و نهان موجود در منابع درسی هنرستان ها در ارتباط با هنرهای تجسمی مورد بررسی قرار گیرد. روش تحلیل محتوای کیفی به محققان اجازه می دهد اصالت و حقیقت داده ها را به گونه ای ذهنی ولی با روش علمی تفسیر کنند (رهیده، ۱۳۹۹، ص ۶۲).

بر این اساس توجه به جایگاه و نوع مفاهیم بروز یافته در مباحث و مفاهیم کتب درسی از اهمیت ویژه برخوردار می باشد. در این پژوهش قصد واکاوی محتوای آموزشی هنر تجسمی در هنرستان ها از طریق بررسی کتب درسی هنرستان به روش تحلیل محتوا و کتابخانه ای و باهدف شناسایی مفاهیم هنر تجسمی در منابع آموزشی این دوره را داریم.

۲- مبانی نظری

۲-۱- هنر

از نظر لغوی، هنر به معنای علم، معرفت، دانش، فضل، فضیلت، کمال، کیاست، فراست و زیرکی است. این کلمه در واقع به معنی آن درجه از کمال آدمی است که هشیاری و فراست و فضل و دانش را در بر دارد و نمود آن صاحب هنر را برتر از دیگران می نماید (دهخدا، ۱۳۸۳، ص ۱۱۲). هنر از دیدگاه ارسطو، چیزهایی هستند که صورت های آنها در روح یا نفس است و این صورت ها، همان جواهر نخستین اند یعنی اشیای جزئی و معین. مثلاً هنر معماری عبارت است از صورت خانه و این صورت، فاقد ماده است و از این رو ارسطو آن را «چیستی» می نامد (مهبجور، ۱۳۸۹، ص ۶۵).

۲-۲ هنرهای تجسمی

هنرهای تجسمی که به آن گاهی هنرهای بصری یا دیداری نیز گفته می شود، آن گروه از هنرهای مبتنی بر طرح است که مشخصاً حس بینایی را مخاطب قرار می دهند. هنرهای تجسمی با هنرهای نمایشی، شنیداری و کلامی و دیگر انواع هنر متفاوت است، هر چند این تقسیم بندی چندان محکم نیست. تعیین حوزه های هنرهای تجسمی، پیش از هر چیزی متأثر از تعریف خود هنر است. هنر پدیده ای است سیال و پویا که دائماً متناسب با عرضه آثار هنری، منویات هنرمندان و درک و برداشت جامعه مخاطب دگرگون می شود. در چهارچوب نظام تعریف شده هنرهای تجسمی و با رعایت محدوده های پذیرفته شده می توان به رشته های دیگری هم اشاره کرد؛ هنرهای جدید با گرایشات ویدئو آرت (جلوه های تصویری ویدئویی)، چیدمان (انتخاب و ترکیب معنادار عناصر غیر هنری به منظور ایجاد و القاء معنا و جلوه ای هنری)، پرفورمنس (نوعی اشتراک نمایشی، فضایی و معنایی بین هنرمند و مخاطب) و... همچنین بخش هایی از تذهیب (تصاویری که از ترکیب ظریف موتیف های گیاهی و هندسی به وجود می آیند)، طراحی صنعتی (در حیطه طراحی هنری ابزار و لوازم کاربردی) منوط به نوعی استقلال در بیان زیبایی شناختی و ارائه و ... نیز می توانند در حوزه هنرهای تجسمی قرار بگیرند (داوودی آبکنار، ۱۳۹۸، ص ۵۰-۴۷).

۲-۳- آموزش

آموزش به معنی آموختن، یاد دادن و تعلیم در برابر تربیت می باشد (معین، ۱۳۹۲، ص ۴۲). آموزش موجب پرورش شعور اجتماعی در مسئولیت پذیری و آگاهی می گردد. آموزش، انسان ها را آرمان خواه، هدف گرا، سازنده و مختار می سازد. بزرگان و دانش پروران تاریخ که موجب پرورش و رشد افکار عمومی جامعه شده اند، ساخته و پرداخته ی فرهنگ هایی هستند که دانش را با ابزار آموزشی و به عنوان میراث یک قوم از نسلی به نسل دیگر انتقال داده اند. آموزش مجموعه ای از رویدادهای به عمد ترتیب داده شده است که برای حمایت از فرآیند های درونی یادگیری، طراحی شده است (گالور و برونینگ، ۱۳۸۹، ص ۳۹). آموزش عبارت است از فعالیت هایی که به منظور ایجاد یادگیری در یادگیرنده، از جانب آموزگار یا معلم طرح ریزی می شود و بین آموزگار و یک یا چند یادگیرنده، به کنش و متقابل جریان می کند (سیف، ۱۳۸۹). آموزش، به هرگونه فعالیت یا تدبیر از پیش طراحی شده ای که گفته می شود که هدف آن ایجاد یادگیری در یادگیرندگان است (همان، ص ۱۵).

۳- روش شناسی پژوهش

این پژوهش به روش تحلیل محتوای کیفی منابع آموزشی دوره ی هنرستان در رشته های هنری به منظور یافتن مفاهیم هنر تجسمی و با جامعه آماری تعدادی از کتاب های درسی این دوره در رشته های هنر صورت می گیرد. یافته های این پژوهش از بررسی کتاب های درسی و با راهبرد کیفی و به شیوه ی تئوری جمع آوری می شود. در این پژوهش کتاب های درسی دوره ی

هنرستان مورد تحلیل قرار می‌گیرند و مفاهیم مورد نظر در زمینه‌ی هنرهای تجسمی از متون و تصاویر کتاب‌ها استخراج می‌شود. در پایان اطلاعات به دست آمده تقسیم‌بندی می‌شوند و میزان حضور این وجوه در منابع مورد بررسی و ارزیابی قرار می‌گیرد و سنجیده می‌شود تا جایگاه هنرهای تجسمی در آموزش هنر در مقطع متوسطه به شکل روشن‌تری مشخص شود. اطلاعات از طریق کتابخانه و پایگاه‌های علمی معتبر گردآوری می‌شوند. شیوه‌ی استخراج اطلاعات با رویکرد تحلیل محتوای کیفی و با فیش‌برداری صورت گرفته است. در این پژوهش ابتدا کتاب‌های اختصاصی هر رشته مورد بررسی قرار گرفته‌اند و سپس کتاب‌های عمومی. ابتدا ۲ عنوان کتاب اختصاصی رشته‌ی معماری مورد بررسی قرار گرفته‌اند و در ادامه ۳ عنوان کتاب رشته‌ی گرافیک، ۴ عنوان کتاب رشته‌ی نقاشی، ۱ عنوان کتاب رشته‌ی نمایش، ۵ عنوان کتاب عمومی که مشترک بین دو رشته یا بیشتر (کلیه رشته‌ها) هستند. شیوه‌ی استخراج اطلاعات با رویکرد تحلیل محتوای کیفی و با فیش‌برداری صورت گرفته است. مشخصات گفته شده شامل اسم و عنوان کتاب، رشته‌ی تحصیلی، پایه‌ی تدریس کتاب، شماره‌ی فصل، مصداق، تحلیل، نوع پیام و میزان شاخص بودن هستند.

۴- تجزیه و تحلیل یافته‌های پژوهش

در ابتدا اطلاعات به دست آمده از هر کتاب جمع‌بندی شده و تعداد پیام‌ها، نوع آنها به لحاظ ظاهری، میزان ارتباطشان با هنرهای تجسمی و نوع مفاهیمی که به وسیله‌ی آن پیام منتقل می‌شود؛ به دست آمده است. در ادامه نمودارهایی برای هر کتاب به صورت جداگانه ارایه شده است. نمودارهای هر کتاب از نوع دایره‌ای هستند که در هر نمودار دو یا سه متغیر با هم مقایسه شده‌اند. برای هر کتاب چهار نوع تحلیل صورت گرفته و چهار نمودار ارایه شده است که جایگاه هنرهای تجسمی را به اشکال مختلف در هر کتاب نشان داده‌اند. نمودار اول که با عنوان «نوع پیام مرتبط با هنرهای تجسمی» ارایه شده است به انواع پیام‌های موجود در یک کتاب می‌پردازد که پیام‌ها به سه نوع «متنی، متنی-تصویری و تصویری» تقسیم شده‌اند. در نمودار دوم که با عنوان «نوع ارتباط با هنرهای تجسمی» ارایه شده است به نوع ارتباط مفاهیم موجود در کتاب با هنرهای تجسمی می‌پردازد و پیام‌ها به دو نوع «مستقیم و غیر مستقیم» تقسیم شده‌اند. نمودار سوم که با عنوان «مضامین مرتبط با هنرهای تجسمی» ارایه شده است به مفهوم و محتوای پیام‌های موجود در هر کتاب می‌پردازد و پیام‌ها به سه نوع «عینی، مفهومی و مهارتی» تقسیم شده‌اند. نمودار چهارم که با عنوان «تعداد صفحات مرتبط با هنرهای تجسمی» ارایه شده است به تعداد صفحاتی که مفاهیمی مربوط به هنر تجسمی در آن دیده می‌شود می‌پردازد و پیام‌ها به دو نوع «غیر مرتبط و مرتبط» تقسیم شده‌اند.

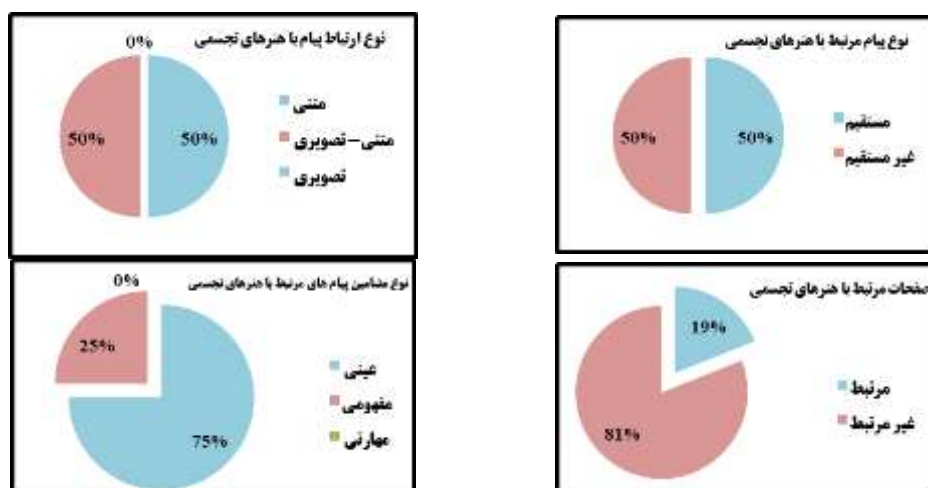
در نمودار اول پیام‌متنی به معنی آنکه اطلاعات ارایه شده صرفاً به شکل نوشتار هستند؛ پیام‌متنی - تصویری به معنای آنکه در مطلب ارایه شده هم نوشتار و هم تصویری وجود دارد و پیام تصویری به معنای آنکه مطالب مورد نظر به صورت تصویر است. در نمودار چهارم کلمه‌ی «غیر مرتبط» به معنای آنکه در این صفحات به مطلبی در مورد هنرهای تجسمی اشاره نشده است و در بقیه‌ی صفحات با عنوان «مرتبط»، مطالبی در ارتباط با هنرهای تجسمی ارایه شده است. در نمودار چهارم لغت عینی شامل همه‌ی پیام‌های که به شیوه‌ی طراحی، مواد و مصالح مورد استفاده، اصول فنی و تکنیکی، اطلاعات تاریخی و کلی و تصاویر نمونه، می‌شود. لغت مفهومی شامل پیام‌هایی که به نوعی با روح و مفاهیم جاری در این هنر در ارتباط هستند؛ می‌شود. لغت مهارتی شامل اهداف و تمرینات و سؤالات در نظر گرفته شده در فصل‌های کتاب‌ها، می‌شود.

۴-۱- کتاب‌های رشته معماری

مشخصاً به موضوعات مربوط به این رشته به طور کلی به هنر می‌پردازند. از بین کتب رشته معماری دو کتاب طراحی (۱) و مبانی هنرهای تجسمی با سایر رشته‌ها مشترک هستند و ۲ کتاب متره و برآورد و نقشه‌برداری شامل هیچ نکته‌ای مربوط به هنر تجسمی نیستند. نتایج بررسی ۲ کتاب به شرح زیر می‌باشد.

۴-۱-۱- شناخت مواد و مصالح

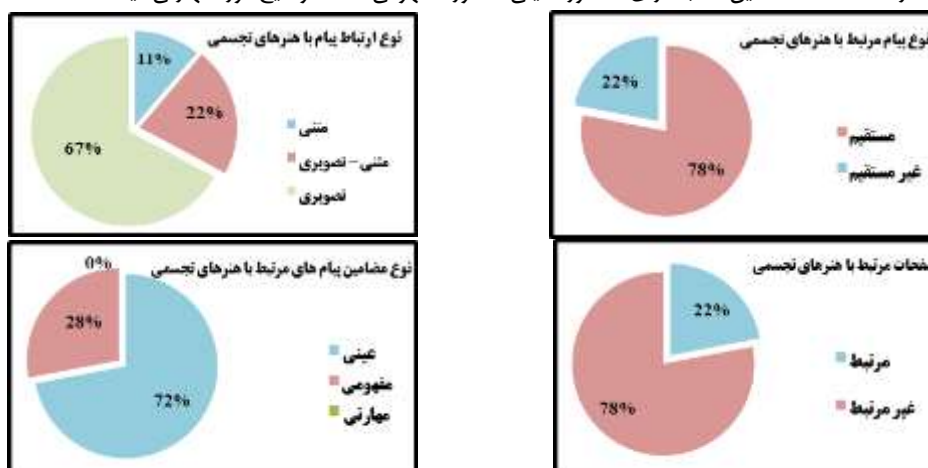
در پایه دوم تدریس می‌شود شامل ۱۴ مورد اشاره به هنرهای تجسمی است که ۷ مورد آن متنی، ۷ مورد متنی-تصویری هستند و هیچ مورد تصویری در این کتاب دیده نشد. همچنین نوع ارتباط با هنرهای تجسمی ۷ مورد ارتباط مستقیم و ۷ مورد غیر مستقیم با هنر تجسمی دارند. تعداد کل صفحات کتاب که با جلد و پیوست‌ها در نظر گرفته شده است ۱۶۲ صفحه است که در آن ۳۰ صفحه به هنرهای تجسمی اشاره شده است. مضامین کتاب دارای ۳۰ مورد عینی، ۱۰ مورد مفهومی هستند و هیچ مورد مهارتی در آن‌ها وجود ندارد.

نمودار ۱- کتاب شناخت مواد و مصالح

۴-۱-۲- کتاب مبانی طراحی معماری

این کتاب در پایه سوم تدریس می شود؛ شامل ۹ مورد اشاره به هنرهای تجسمی است که ۱ مورد آن ها متنی، ۲ مورد متنی-تصویری و ۶ مورد تصویری در این کتاب هستند. همینطور ۷ مورد ارتباط مستقیم و ۲ مورد ارتباط غیر مستقیم با هنرهای تجسمی دارند. تعداد کل صفحات کتاب که با جلد و پیوست ها در نظر گرفته شده است ۱۲۹ صفحه است که در ۲۸ صفحه به هنرهای تجسمی اشاره شده است. مضامین کتاب دارای ۲۳ مورد عینی، ۹ مورد مفهومی هستند و هیچ مورد مهارتی دیده نشد.

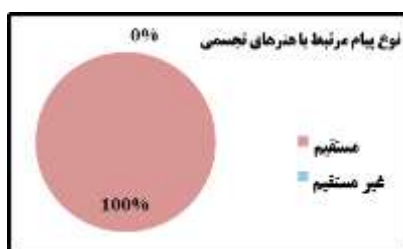
نمودار ۲- کتاب مبانی طراحی معماری

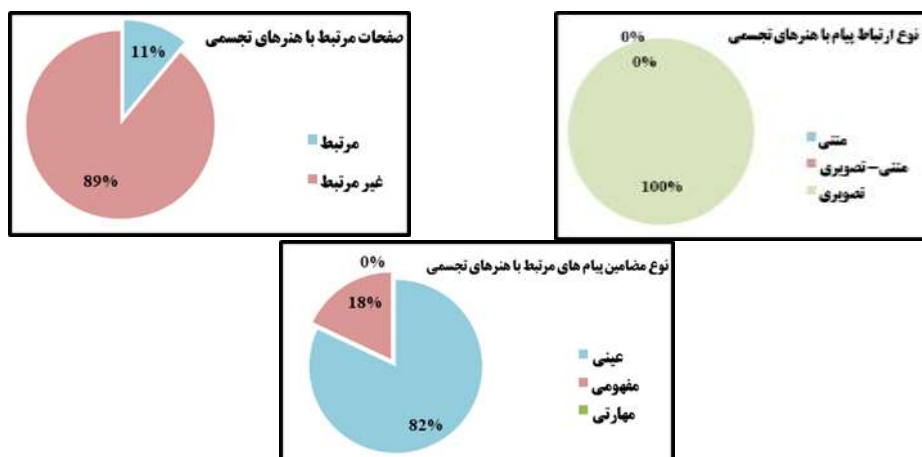
۴-۲- کتاب های رشته گرافیک

به طور خاص به موضوعات مربوط به این رشته و به طور عام به هنر می پردازند ۱۳ عنوان هستند که ۹ کتاب با سایر رشته ها مشترک هستند و نتایج بررسی ۴ کتاب دیگر به شرح زیر می باشد:

۴-۲-۱- کتاب عکاسی (۲)

این کتاب در پایه سوم تدریس می شود، شامل ۵ مورد اشاره به هنرهای تجسمی است که هیچ مورد پیام متنی و متنی-تصویری در آن دیده نمی شود و ۵ مورد پیام تصویری در این کتاب دیده می شود. همینطور ۵ مورد ارتباط مستقیم و ارتباط غیر مستقیم با هنرهای تجسمی در آن دیده نشد. تعداد کل صفحات کتاب که با جلد و پیوست ها در نظر گرفته شده است ۱۲۲ صفحه است که در آن ۱۴ صفحه به هنرهای تجسمی اشاره شده است. مضامین کتاب دارای ۱۸ مورد عینی، ۴ مورد مفهومی هستند و هیچ مورد مهارتی دیده نشد.

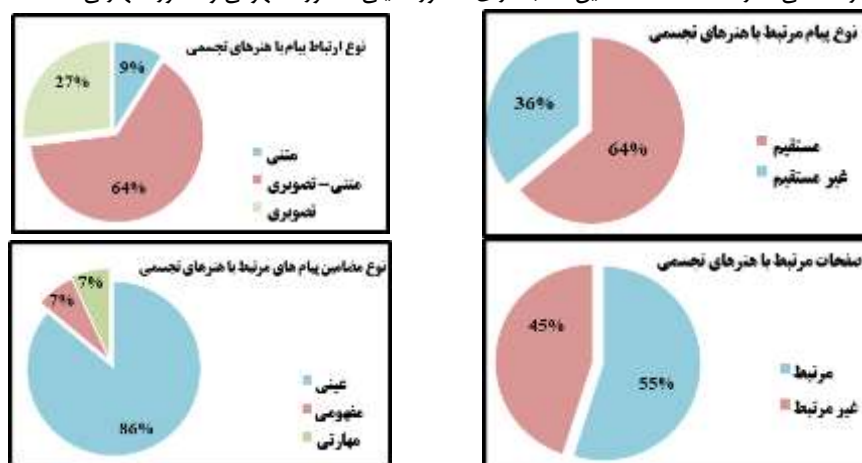

نمودار ۲-۳-۳- کتاب عکاسی (۲)

۲-۲-۴- کتاب خط در گرافیک

این کتاب در پایه سوم تدریس می شود، شامل ۱۱ مورد اشاره به هنرهای تجسمی است که ۱ مورد پیام متنی و ۷ مورد پیام متنی- تصویری و ۳ مورد پیام تصویری در این کتاب دیده می شود. همینطور ۷ مورد ارتباط مستقیم و ۴ مورد ارتباط غیر مستقیم با هنرهای تجسمی دارند. تعداد کل صفحات کتاب که با جلد و پیوست ها در نظر گرفته شده است ۱۳۲ صفحه است که در آن ۷۱ صفحه به هنر اسلامی اشاره شده است. مضامین کتاب دارای ۱۲ مورد عینی، ۱ مورد مفهومی و ۱ مورد مهارتی هستند.

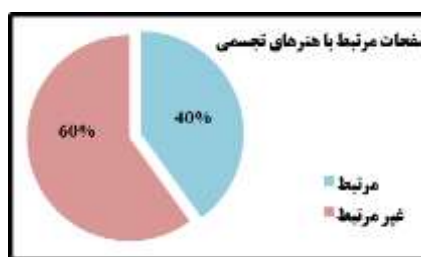
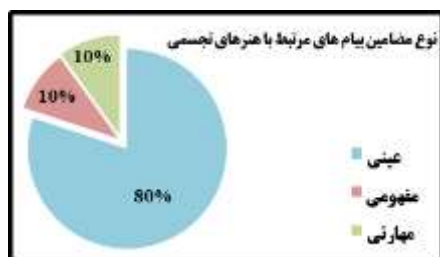

نمودار ۲-۳-۴- کتاب خط در گرافیک

۲-۲-۴- کتاب مبانی تصویر سازی

این کتاب در پایه ی سوم تدریس می شود، شامل ۴ مورد اشاره به هنرهای تجسمی است که ۳ مورد پیام متنی- تصویری و ۱ مورد پیام تصویری و پیام متنی در آن دیده نشد. همینطور ۱ مورد ارتباط مستقیم و ۳ مورد ارتباط غیر مستقیم با هنرهای تجسمی دارند. تعداد کل صفحات کتاب که با جلد و پیوست ها در نظر گرفته شده است ۸۰ صفحه است که در آن ۳۲ صفحه به هنرهای تجسمی اشاره شده است. مضامین کتاب دارای ۸ مورد عینی، ۱ مورد مفهومی و ۱ مورد مهارتی هستند.

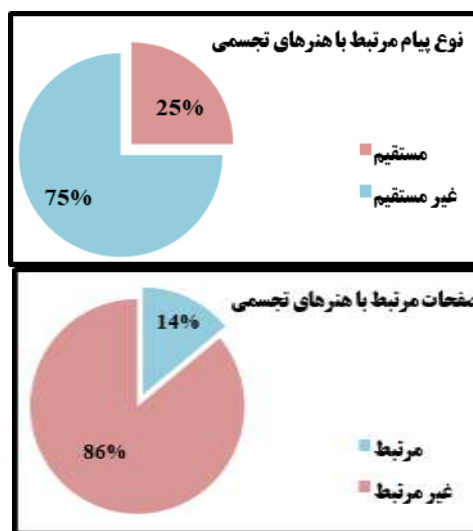
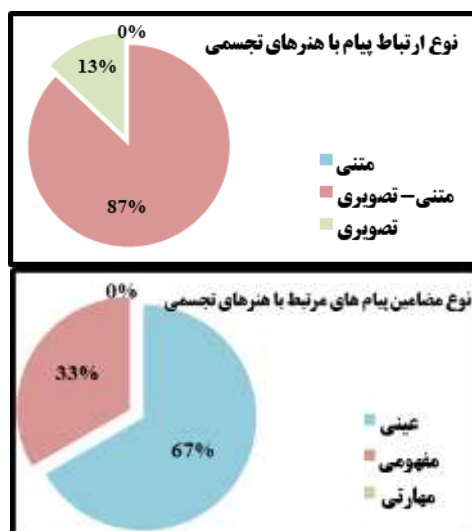
نمودار ۵- کتاب مبانی تصویرسازی

۳-۴- کتاب های رشته ی نقاشی

که به طور خاص به این رشته و به طور عام به هنر پرداخته اند. ۱۳ عنوان هستند که ۸ عنوان از آن ها با سایر رشته ها مشترک هستند و نتایج بررسی ۴ کتاب دیگر به شرح زیر می باشد.

۳-۴-۱- کتاب آشنایی با هنرهای تجسمی

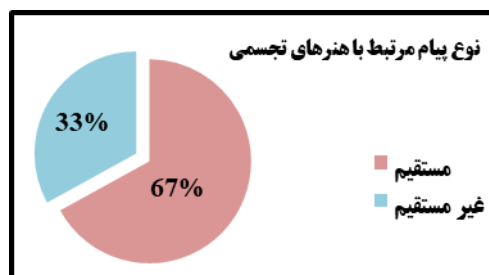
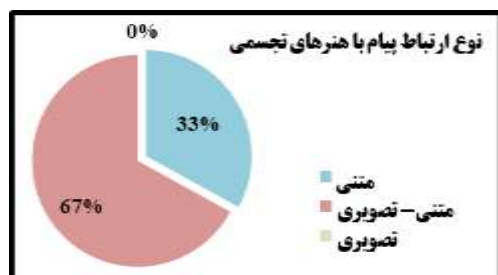
این کتاب در پایه ی دوم تدریس می شود شامل ۸ مورد اشاره به هنرهای تجسمی می باشد که بدون پیام متنی و ۷ مورد پیام متنی- تصویری و ۱ مورد پیام تصویری در این کتاب دیده می شود. همینطور ۲ مورد ارتباط مستقیم و ۶ مورد ارتباط غیر مستقیم با هنرهای تجسمی دارند. تعداد کل صفحات کتاب که با جلد و پیوست ها در نظر گرفته شده است ۱۷۹ صفحه است که در ۲۵ صفحه آن به هنرهای تجسمی اشاره شده است. مضامین کتاب دارای ۱۲ مورد عینی، ۳ مورد مفهومی و هیچ مورد مهارتی دیده نشد.

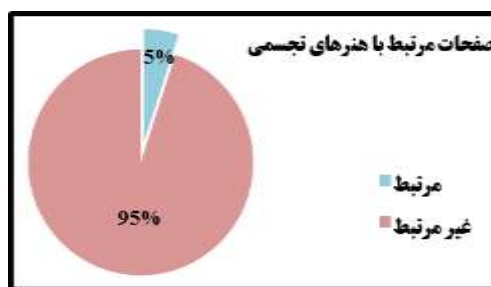
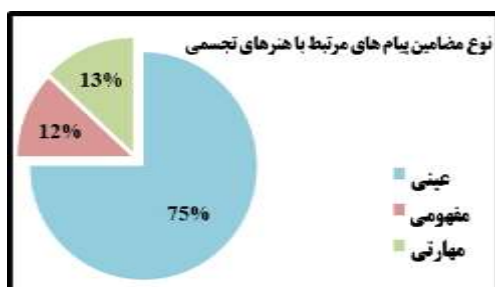

نمودار ۶- کتاب آشنایی با هنرهای تجسمی

۳-۴-۲- کتاب آشنایی با مکاتب نقاشی

این کتاب در پایه ی سوم تدریس می شود؛ شامل ۶ مورد اشاره به هنرهای تجسمی می باشد که ۲ مورد پیام متنی و ۴ مورد پیام متنی- تصویری و صفر مورد پیام تصویری در این کتاب دیده می شود. همینطور ۴ مورد ارتباط مستقیم و ۲ مورد ارتباط غیر مستقیم با هنرهای تجسمی دارند. تعداد کل صفحات کتاب که با جلد و پیوست ها در نظر گرفته شده است ۱۳۹ صفحه است که در ۷ صفحه آن به هنرهای تجسمی اشاره شده است. مضامین کتاب دارای ۶ مورد عینی، ۱ مورد مفهومی و ۱ مورد مهارتی هستند.

نمودار (۷): کتاب آشنایی با مکاتب نقاشی

۳-۳-۴- کتاب کارگاه نقاشی

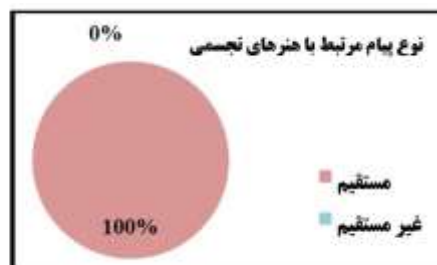
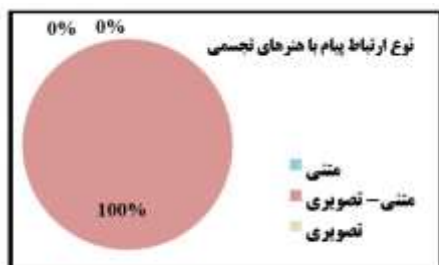
این کتاب در پایه ی سوم تدریس می شود؛ شامل ۵ مورد اشاره به هنرهای تجسمی می باشد که ۱ مورد پیام متنی و ۳ مورد پیام متنی- تصویری و ۱ مورد پیام تصویری در این کتاب دیده می شود. همینطور ۴ مورد ارتباط مستقیم و ۱ مورد ارتباط غیر مستقیم با هنرهای تجسمی دارند. تعداد کل صفحات کتاب که با جلد و پیوست ها در نظر گرفته شده است ۱۳۹ صفحه است که در ۹ صفحه آن به هنرهای تجسمی اشاره شده است. مضامین کتاب دارای ۶ مورد عینی، ۱ مورد مفهومی و مورد مهارتی دیده نشد.

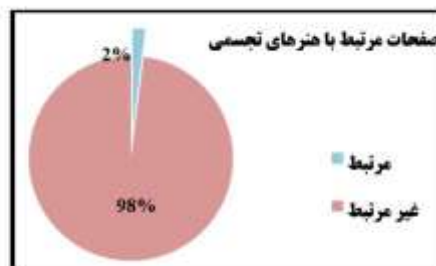
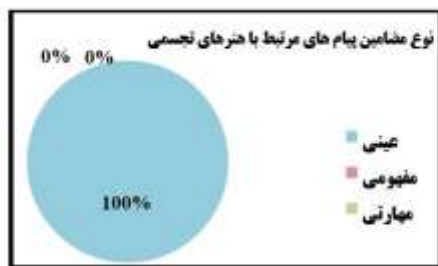

نمودار ۸- کتاب کارگاه نقاشی

۴-۳-۴- کتاب کارگاه رنگ در نقاشی

این کتاب در پایه سوم تدریس می شود؛ شامل ۱ مورد اشاره به هنرهای تجسمی می باشد که ۰ مورد پیام متنی و ۱ مورد پیام متنی- تصویری و ۰ مورد پیام تصویری در این کتاب دیده می شود. همینطور ۱ مورد ارتباط مستقیم و هیچ مورد ارتباط غیر مستقیم با هنرهای تجسمی دیده نمی شود. تعداد کل صفحات کتاب که با جلد و پیوست ها در نظر گرفته شده است ۹۰ صفحه است که در ۲ صفحه آن به هنرهای تجسمی اشاره شده است. مضامین کتاب دارای ۱ مورد عینی، و مورد مفهومی و مورد مهارتی دیده نشد.

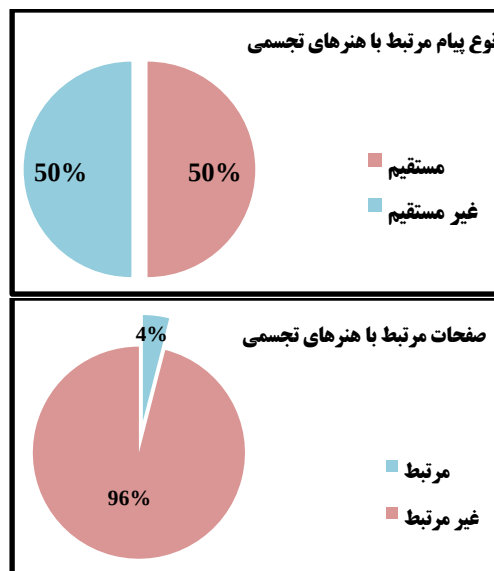
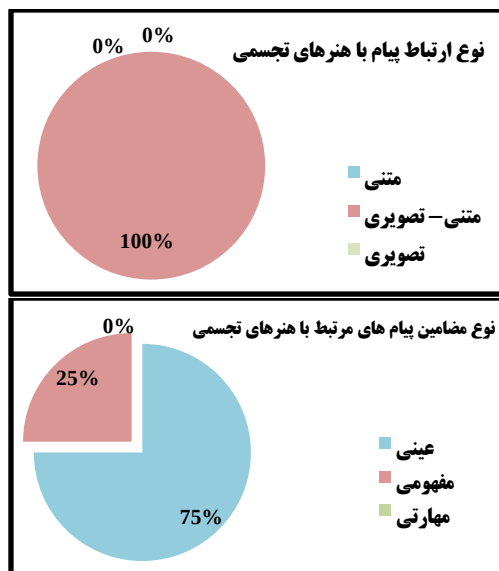
نمودار ۹- کتاب کارگاه رنگ در نقاشی

۴-۴- کتاب های رشته نمایش

به طور خاص به این رشته و به طور عام به هنر می پردازند ۷ عنوان هستند که ۴ عنوان از آن ها با سایر رشته ها مشترک هستند و نتایج تحلیل ۱ عنوان کتاب دیگر به شرح زیر می باشد.

۴-۱- کتاب اصول و مبانی طراحی صحنه

این کتاب در پایه ی سوم تدریس می شود؛ شامل ۲ مورد اشاره به هنرهای تجسمی می باشد که ۰ مورد پیام متنی و ۲ مورد پیام متنی-تصویری و ۰ مورد پیام تصویری در این کتاب دیده می شود. همینطور ۱ مورد ارتباط مستقیم و ۱ مورد ارتباط غیر مستقیم با هنرهای تجسمی دیده می شود. تعداد کل صفحات کتاب که با جلد و پیوست ها در نظر گرفته شده است ۱۱۹ صفحه است که در ۵ صفحه آن به هنرهای تجسمی اشاره شده است. مضامین کتاب دارای ۳ مورد عینی، و یک مورد مفهومی و مورد مهارتی دیده نشد.

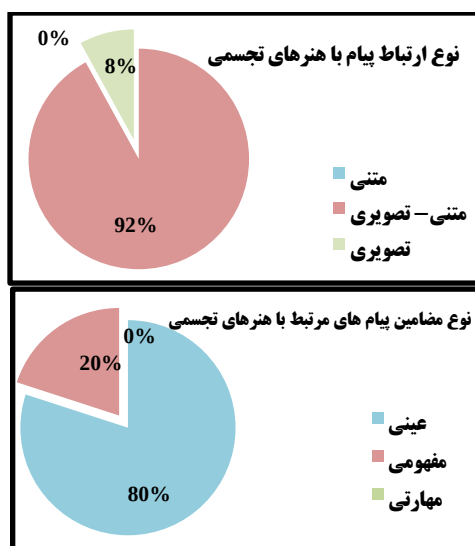
نمودار ۱۰- کتاب اصول و مبانی طراحی صحنه

۴-۵- کتاب های عمومی

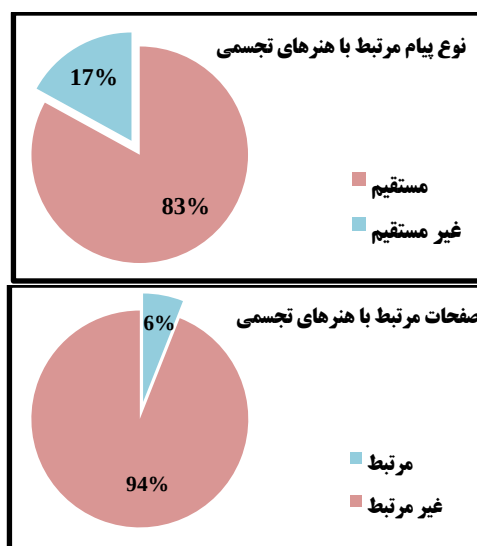
در دوره ی هنرستان در رشته های مختلف کتاب هایی برای تدریس در نظر گرفته شده که به طور عمومی به جنبه های مختلف آموزشی در رشته های هنر می پردازند و به فراخور نوع رشته و محتوای مورد نظر برای آموزش در برنامه ی درسی گنجانده شده اند. تعداد این کتاب ها ۱۱ عنوان است که نتایج بررسی برای ۵ عنوان دیگر به شرح زیر است.

۴-۵-۱- کتاب مبانی هنرهای تجسمی

این کتاب در رشته های مختلف تدریس می شود؛ شامل ۱۲ مورد اشاره به هنرهای تجسمی می باشد که ۰ مورد پیام متنی و ۱۱ مورد پیام متنی-تصویری و ۱ مورد پیام تصویری در این کتاب دیده می شود. همینطور ۱۰ مورد ارتباط مستقیم و ۲ مورد ارتباط غیر مستقیم با هنرهای تجسمی دیده می شود. تعداد کل صفحات کتاب که با جلد و پیوست ها در نظر گرفته شده است ۱۷۴ صفحه است که در ۱۰ صفحه آن به هنرهای تجسمی اشاره شده است. مضامین کتاب دارای ۱۶ مورد عینی، و ۴ مورد مفهومی بوده و مورد مهارتی دیده نشد.

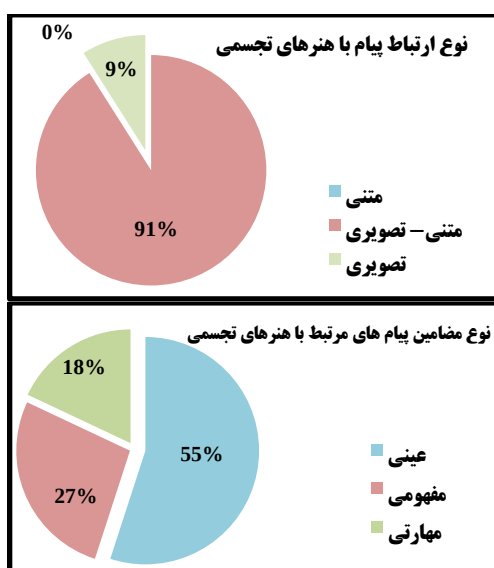

نمودار ۱۱- کتاب مبانی هنرهای تجسمی

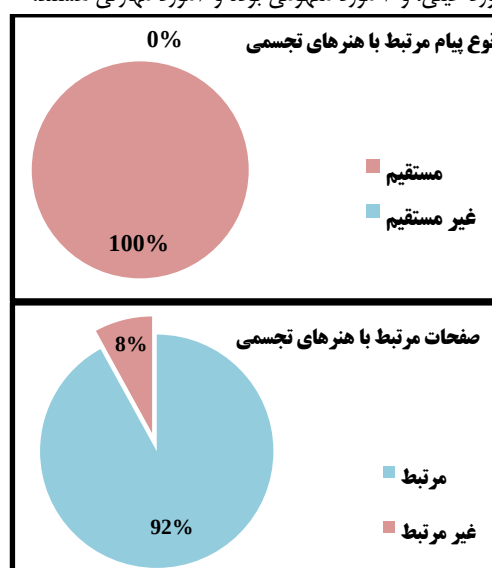

۴-۵-۲- کتاب خوشنویسی

این کتاب در رشته های چاپ دستی، صنایع دستی، گرافیک تدریس می شود؛ شامل ۱۱ مورد اشاره به هنرهای تجسمی می باشد که ۰ مورد پیام متنی و ۱۰ مورد پیام متنی-تصویری و ۱ مورد پیام تصویری در این کتاب دیده می شود. همینطور ۱۱ مورد ارتباط مستقیم و برای ارتباط غیر مستقیم با هنرهای تجسمی موردی دیده نمی شود. تعداد کل صفحات کتاب که با جلد و پیوست ها در نظر گرفته شده است ۱۰۶ صفحه است که در ۹۸ صفحه آن به هنرهای تجسمی اشاره شده است. مضامین کتاب دارای ۶ مورد عینی، و ۳ مورد مفهومی بوده و ۲ مورد مهارتی هستند.

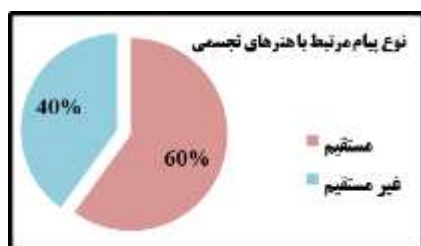

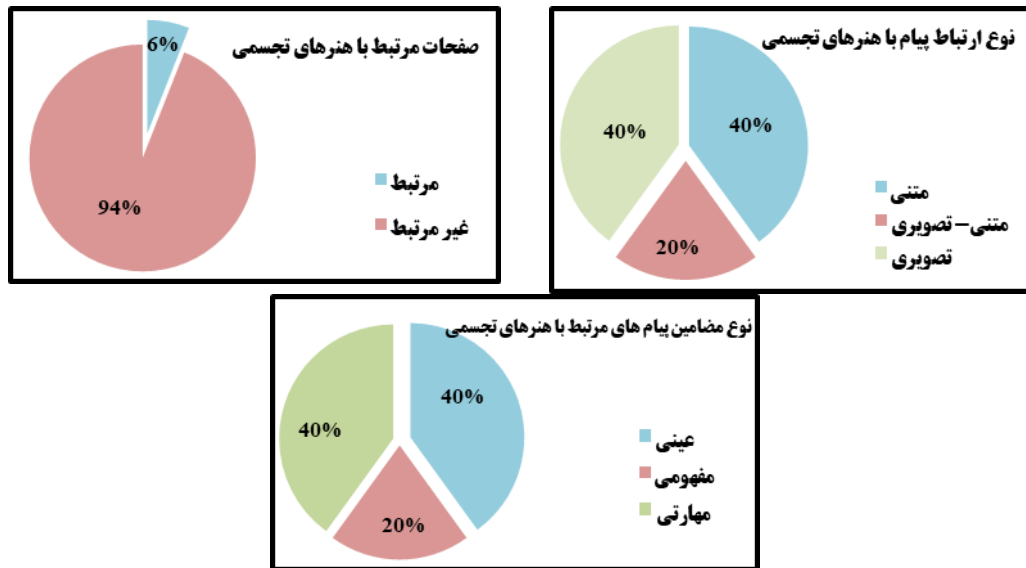
نمودار ۱۲- کتاب خوشنویسی

۴-۵-۳- کتاب طراحی (۱)

این کتاب در رشته های مختلف تدریس می شود؛ شامل ۵ مورد اشاره به هنرهای تجسمی می باشد که ۲ مورد پیام متنی و ۱ مورد پیام متنی-تصویری و ۲ مورد پیام تصویری در این کتاب دیده می شود. همینطور ۳ مورد ارتباط مستقیم و برای ارتباط غیر مستقیم با هنرهای تجسمی ۲ موردی دیده می شود. تعداد کل صفحات کتاب که با جلد و پیوست ها در نظر گرفته شده است ۲۵۱ صفحه است که در ۱۵ صفحه آن به هنرهای تجسمی اشاره شده است. مضامین کتاب دارای ۲ مورد عینی، و ۱ مورد مفهومی بوده و ۱ مورد مهارتی هستند.

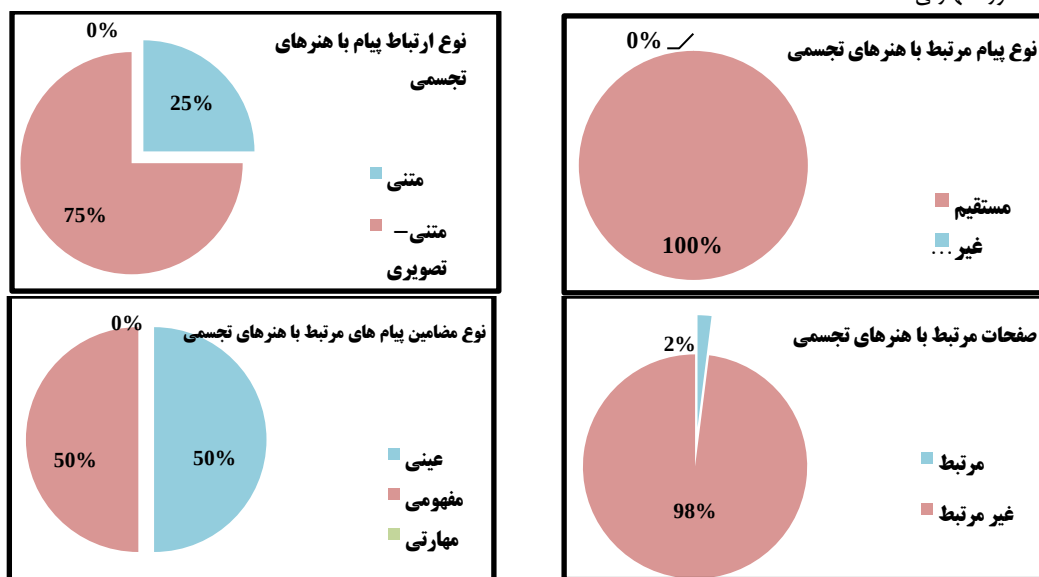

نمودار ۱۳- کتاب طراحی (۱)

۴-۵-۴- کتاب طراحی (۲)

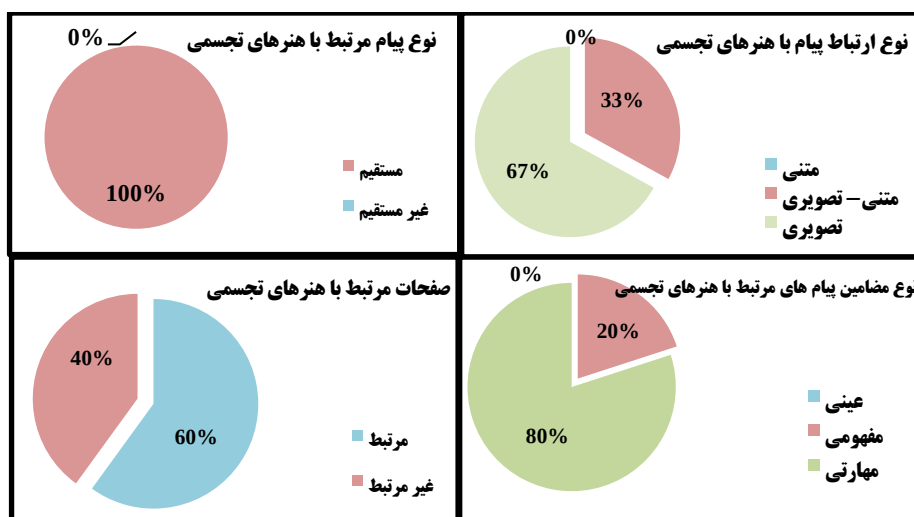
این کتاب در رشته های مختلف تدریس می شود؛ شامل ۴ مورد اشاره به هنرهای تجسمی می باشد که ۱ مورد پیام متنی و ۳ مورد پیام متنی- تصویری و ۰ مورد پیام تصویری در این کتاب دیده می شود. همینطور ۴ مورد ارتباط مستقیم و برای ارتباط غیر مستقیم با هنرهای تجسمی موردی دیده نمی شود. تعداد کل صفحات کتاب که با جلد و پیوست ها در نظر گرفته شده است ۲۶۶ صفحه است که در ۵ صفحه آن به هنرهای تجسمی اشاره شده است. مضامین کتاب دارای ۲ مورد عینی، و ۲ مورد مفهومی بوده و ۰ مورد مهارتی هستند.

نمودار ۱۴- کتاب طراحی (۲)

۴-۵-۵- کتاب عکاسی (۱)

این کتاب در رشته های مختلف تدریس می شود؛ شامل ۳ مورد اشاره به هنرهای تجسمی می باشد که ۰ مورد پیام متنی و ۱ مورد پیام متنی- تصویری و ۲ مورد پیام تصویری در این کتاب دیده می شود. همینطور ۳ مورد ارتباط مستقیم و برای ارتباط غیر مستقیم با هنرهای تجسمی موردی دیده نمی شود. تعداد کل صفحات کتاب که با جلد و پیوست ها در نظر گرفته شده است ۱۵۷ صفحه است که در ۳ صفحه آن به هنرهای تجسمی اشاره شده است. مضامین کتاب دارای ۰ مورد عینی، و ۱ مورد مفهومی بوده و ۴ مورد مهارتی هستند.

نمودار ۱۵- کتاب عکاسی (۱)

۵- بحث و جمع بندی

هنر وسیله ارتباط انسانها است. تا جایی که جانشین زندگی، همین طور برقرار کننده تعادل بین انسان و محیط زندگی او می شود. در پی این گونه تعاریف، از هنر و لزوم آن برای زندگی بشری، می طلبد روشهایی مؤثر در آموزش هنر در تمامی سطوح جامعه انسانی داشته باشیم. نگارنده از مجموع پژوهش های صورت گرفته در باب شیوه های آموزش هنر در ایران به این نتیجه رهنمون شده است که به طور کلی شیوه آموزش در آموزش و پرورش «رفتار گرا» است و همین امر باعث شده در این فرآیند، مسئله خلاقیت از ارزش کمی برخوردار باشد. شیوه آموزش می تواند محل تلاقی معلم، دانش آموز و کتاب باشد، به گونه ای که خلاقیت در محور اصلی قرار گیرد. کارشناسان امر معتقدند اگر شیوه آموزش ما «شناخت گرا» باشد، به طور قطع نتایج، بسیار متفاوت با امروز خواهد بود. یکی از مشکلاتی که صاحب نظران در روند توسعه کشور ایران به آن اشاره می کنند، ضعف در انجام فعالیت های گروهی است که باعث می شود افراد در دل گروه علاوه بر شکوفا شدن خلاقیت خود بتوانند با بهره گیری از حمایت جمع به اهداف دست یابند. متأسفانه در گذشته نتوانسته ایم با آموزش های لازم اعضای جامعه خود را برای انجام فعالیت های گروهی موفق تربیت کنیم. این به یک معضل اجتماعی بدل شده و افراد در سنین بزرگسالی قادر به کار جمعی نیستند و به همین خاطر احتمال شکست خوردن آنان در رسیدن به اهداف افزایش می یابد. بهره گیری از هنرهای نظیر نمایش خلاق، کمک می کند تا دانش آموزان بتوانند مسائل و موضوعات را از روی تجربه بشناسند. نمایش خلاق موجب رشد شخصیت و پرورش عزت نفس می شود و دانش آموزان یاد می گیرند که چگونه کار گروهی کنند. آنها به نقش آفرینی می پردازند و تخیل خود را به کار می گیرند. همچنین می توانیم به تئاتر و نمایش کلامی اشاره کنیم. متأسفانه در مدارس ما خبری از فعالیت های متنوع هنری نیست و به همین خاطر نتایج آموزشی تأثیر کمی در رشد خلاقیت دانش آموزان دارد. برای برطرف کردن این نقاط ضعف می توانیم روش های دیگری را مورد بررسی قرار دهیم. برای مثال می توان به طراحی گردشگاه های هنری پرداخت تا در آن جا دانش آموزان در کنار والدین و مربیان کار آزموده هنر را در آغوش بگیرند. این گردشگاه های هنری را می توان به طور مشترک با همکاری شهرداری ها، متولیان آموزش هنر و سازمانهای غیر دولتی علاقه مند برپا کرد. در این مکانها دانش آموزان قادر خواهند بود خاک بازی کنند، یا با گل، چیزهای مختلف خلق کنند. رنگ آمیزی کنند، در نمایش های خلاق شرکت کنند، آهنگ های شادی بخش اجرا کنند، در فضاهای سرسبز و زیبا گردش کنند و با دیگر دانش آموزان بازی کنند و از دیدن آثار خلق شده یکدیگر لذت ببرند، آن چنان که قادر باشند در لحظاتی شیرین ذهن خود را به پرواز در آورند و با تجربه اندوزی به افکار جدید برسند و این خاطره خوش را تا آخر زندگی با خود به همراه داشته باشند. در این مکان ها می توانند با مربیان علاقه مند و دوستدار هنر بحث و گفت و گو کنند و با خریداری کتاب های جذاب، هنر را به خانه ببرند در همین اتفاقات است که ممکن است خلاقیت در ذهن دانش آموزان جرقه بزند و زمینه های تحول در وجودشان شکل بگیرد اگر ما نمی توانیم از طریق مدارس هنر را به معنای واقعی آن به کودکان و نوجوانان و جوانان خود آموزش دهیم، ضروری است که با ایجاد چنین فرصت دوستی میان هنر و دانش آموزان را پدید آوریم. در این مکان ها هنرمندان و صاحب نظران با دانش آموزان و والدین آنها پیوند می خورند و نتایج آن رشد فرهنگی در کشور خواهد بود و چه بسا آثاری خلق شود که باعث جذب گردشگران داخلی و خارجی به سوی این مکان های شگفت انگیز شود. دور از ذهن نخواهد بود که آثار دانش آموزان بار دیگر بتواند بر روی هنرمندان تأثیر گذار باشد و شاهد ظهور سبکهای جدیدی از هنر باشیم. ما در مدارس به نسل جدیدی از آموزگاران و دبیران نیازمندیم، کسانی که هنر را بشناسند و نه الزاماً هنرمند برجسته ای باشند. کسانی که فن آموزش هنر را بدانند؛ کسانی که بتوانند به بهترین نحو اهداف اولیه و ثانویه را تامین کنند؛ کسانی که به

زمینه های هنری مختلف مثل موسیقی، نقاشی و عکاسی و... در حد اهداف ثانویه آشنایی کامل داشته باشند؛ درواقع چیزی شبیه به دکتر عمومی در مقایسه با دکتر متخصص. در حقیقت این نسل از معلمان باید برای آموزش هنر در حد اهداف اولیه و ثانویه فن آموزش را یاد بگیرند. تعلیم دهنده قبل از آنکه معلم باشد، باید محقق - برنامه ریز مدت زمان آموزش خود باشد. داشتن سرفصل - برنامه مدون برای تعداد جلسات مشخص، لازم و ضروری است. مدرس هنر باید بتواند در هنرجو، ایجاد انگیزه کند. خلق اثر هنری زمانی به وقوع می پیوندد که به احساس گره می خورد، جرقه می زند و لطافت روح، اثری زیبا می آفریند. از آنجایی که تعلیم دهنده با روح و روان و احساسات افراد سرو کار دارد، چنانچه به درستی عمل نکند، زبانهای جبران ناپذیری بر جای می گذارد. همان طور که وقتی قسمتی از بدن می سوزد و زخم می شود، اثر آن ممکن است تا پایان عمر هم باقی بماند، تأثیر نابه جا بر روح تعلیم گیرنده نیز همین اثر را دارد و احتمال دارد تا پایان عمر آن را رنج دهد. یکی از نیازهای جامعه تربیت متخصصان فنی، علمی هنری است. متأسفانه در دوره ابتدایی، مدارس معمولاً از وجود معلم هنر بی بهره بوده و هستند بجز اندکی از مدارس غیرانتفاعی، که انگشت شمار می باشند. در حال حاضر در مقطع متوسطه نیز معلمانی که به تدریس هنر اشتغال دارند به دو دسته کلی تقسیم می شوند:

معلمانی که رشته تحصیلی، تخصصی و تجربه آنها غیر از رشته هنر می باشد و به خاطر پر شدن ساعتهای درسی و هفتگی خود به ناچار ساعتی را هم به تدریس هنر می پردازند. طبیعی است که این معلمان نمی توانند در تدریس هنر موفقیتی داشته باشند، هر چند که در تدریس درس خویش توانایی داشته باشند. این دسته از معلمان چون همان فضای آموزشی رشته درسی خود را در کلاس هنر به وجود می آورند باعث از بین رفتن انگیزه ها در دانش آموزان می شوند.

معلمان هنر که رشته اصلی آنها هنر است و در این امر نیز تجربه دارند، به دو دسته تقسیم می شوند:

الف) معلمان هنری که در طول سالهای بسیار تجربه اندوخته و خودرأی هستند و حاضر نیستند نوآوریها را به هیچ وجه بپذیرند؛ در حالی که دنیای هنر، دنیایی سیال و جهانی پویاست.

ب) معلمان بی تفاوت، اگرچه معلم هنر هستند، ولی ذوق و نو آوری هنری ندارند.

ج) معلمان هنری که پر شورند و درصدد کسب تجربه، مهارت و نو آوری می باشند.

در واقع، معلمان اصلی هنر افرادی هستند که می توانند متحول شوند و در دانش آموزان تحول ایجاد کنند. از مهمترین عوامل در امر تدریس هنر ایجاد انگیزه و پرورش ذوق در یادگیرنده است. معلمی که خود ذوق هنری دارد، می تواند به راحتی ایجاد انگیزه کند. معلم موفق می داند چگونه از محیط اطراف برای پرورش ذوق هنری دانش آموزان استفاده کند.

درس هنر مستقل از درسهای ریاضی و علوم است. بنابراین نمی توان آن را با یک کتاب و به صورت یکنواخت تدریس کرد. هنر درس نوآوری، لطافت روح و پرورش ذوق در انسان است و به این دلیل وظیفه معلمان هنر، بسیار دشوار می باشد. معلم هنر باید بتواند از ساعتی که در اختیار دارد حد اکثر استفاده را ببرد. بعضی از معلمان، طرحی را روی تخته می کشند و انتظار دارند هنرجو از آن تقلید کند. هنرجویی که تقلید خوب نمی داند، ناامید خواهد شد. برعکس آنکه تقلید می داند، کار تقلیدش رشد نموده و خلاقیت از او دور می شود.

نکته بعدی نظام ارزشیابی هنر در مدارس است. نباید به گونه ای عمل شود که دانش آموز فکر کند در هر صورت چه تلاش بکند چه نکند نمره مطلوب را کسب خواهد کرد، بلکه باید به گونه ای عمل شود که اهمیتی معادل با دروس دیگر برای دانش آموزان پیدا کند.

نگارنده طی تحقیقات خود و سال ها تجربه در تدریس درس هنر به دانش آموزان، بر این باور است که با ایجاد طرح هماهنگی دروس هنر می توان تا حدی به هماهنگی پایه دروس در سطح آموزش هنر رسید. در طرح هماهنگی همیشه سه مسأله وجود دارد که در صدد یافتن راه حل برای آنها هستیم. یکی از آنها وحدت فرهنگ با پایه مشترک آموزش است، دوم؛ تحرک آموزش که با تحرک اجتماعی به طور کلی همبستگی دارد و یا امکان انتقال از یک شعبه به شعبه دیگر، بنابراین تغییرات اجتماعی برای تحصیل، به موازات بروز استعدادها یا روشن شدن وضع زندگی فرد است. سوم، مسأله شیوه هایی است که برای تسهیل این جهت دهی یا راهنمایی به کار می رود و بنای آن بر پایه های عینی قرار دارد و نه بر نتایج خیالی شاگردان یا اولیای آنان و گاه از روی نتیجه آزمون ها است. ناهمگونی و ناهماهنگی در روش تدریس سطوح واحدی از دانش آموزان و دانشجویان سرانجام به تندرستی و سلامت عقل زیان رسانده و تربیت آنان را به جای آنکه تسریع و تکمیل کند به تأخیر می اندازد. در کشور ایران نظام مسابقات ورودی بیداد می کند و سبب می شود که افراد مستعد و سودمند برای جامعه ماه ها و سال های گرانبهای عمر خود را که برای شغل آینده آنان نقش تعیین کنندگی دارد، در این راه به هدر دهند. از آنجا که گفته اند یادگیری بدون استشعار معنی ندارد، باید گفت علی رغم وجود مشکلات و کمبودها در زمینه های مختلف آموزشی، مهمترین مسأله ای که آموزش را دچار رکود و افت می کند بی اعتمادی به یادگیری و کاربرد آن در زندگی است در این صورت نتیجه یادگیری، درک نکردن اهمیت و لزوم آن در زندگی است. در چنین صورتی این که افراد آموزش دیده (باسوادها) عملاً در میدان زندگی بیسواد به نظر می آیند و در مواردی،

شاید هم، بی کفایت تر از بیسواده‌ها، عمل می کنند. در واقع آنان متناسب با زمان و امکاناتی که صرف آموزش خود کرده اند، بازدهی ندارند. تعداد افرادی که در جهات مختلف اختلاف اجتماعی، بهداشتی و ادبی و... مطالبی آموخته اند، و در عمل در برخورد با مشکلات در زمینه این موضوعات در مانده می شوند کم نیستند، در نتیجه باید فکر یادگیری برای کسب مدرک و ... را پیش از آموزش به دانش آموزان و دانش پژوهان از سر آنها بیرون کرد و به اولیای آنها نیز تفهیم نمود که یادگیری، وسیله ای برای حل مشکلات زندگی است، یعنی یادگیری وسیله ای برای بهتر زندگی کردن است نه برای کسب مدرک. باید دانست برای درک ارزش آموخته ها، هیچ راهی بهتر از عمل کردن به آنها نیست زیرا گفته اند: «به عمل کار برآید، و به سخن دانی نیست». بنابراین در امر آموزش هنر معلمان و نیز خانواده ها باید موارد زیر را در نظر بگیرند.

- هنر چیست؟ و لزوم و هدف آن برای فرد و جامعه کدام است؟
- علاقه و میل شخص مهمترین اصل در یادگیری است.
- آموزش صرفا با انگیزه رسیدن به هدف که همان یادگیری به منظور بهبود زندگی است.
- با ابزار هنر می توان به یک زندگی قابل قبول برای فرد و جامعه رسید. در نهایت هنر وسیله ای برای مطرح شدن در جهان، همراه با فکر و تعقل و ایده آلهای مثبت گرایانه می باشد.

از جنبه های مثبت کتاب فرهنگ و هنر می توان به جامعیت و تنوع مطالب موجود در آن اشاره کرد. از مزایای ارائه توامان تمام زمینه های هنری در کنار هم، علاوه بر بخشیدن دید وسیعتر فکری و هنری به دانش آموزان، کمک به شناسایی علایقشان توسط خود آنها می باشد، تا زمانی که به فرد انواع هنرها و یا مثلا به طور خاص نقاشی، مینیاتور، کوبیسم، هنر نو نشان داده نشود، فرد در حله اول به وجود آنها پی نخواهد برد که بتواند بفهمد کدام یک را بیشتر می پسندد. البته هدف صرفا یادگیری اسامی نیست، کار دانش آموز فقط دیدن و شنیدن و انتخاب براساس احساس و علاقه، تفکر در ارتباط با آن است و نه چیز دیگر. ارزشیابی در چنین شرایطی می تواند در حد خیلی ساده و ابتدایی و البته بسیار جدی صورت گیرد، مثلا انتخاب یک نقاشی از بین نقاشی های دیگر که اختلافات بسیار آشکاری به لحاظ رنگ بندی و یا موضوع دارد، شاید به نظر ساده بیاید ولی فقدان این گونه تمرینات و آموزش ها منجر به انتخاب های ناهماهنگی و عدم توانایی در شناخت زیبایی و در نتیجه جامعه و کشوری ناهماهنگ و نازیبا خواهد شد. درباره مطالعه موردی این پژوهش یعنی بررسی کتاب های درسی هنر در رشته های هنری هنرستان پایه متوسطه توان گفت کتاب ها به لحاظ تنوع مطالب، به روز بودن مباحث و طرز بیان، دارای نقاط قوت بسیاری هستند. بنظر می رسد مشکل اصلی بیشتر مرتبط با میزان زمان در نظر گرفته شده برای این دروس است که ساعات بیشتری را برای تدریس و پرداختن به تمرینات آنها می طلبد. امید می رود با بهبود کیفیت چاپ کتاب ها و نیز تدابیری برای بیشتر کردن ساعت تدریس هنر در مقاطع مختلف، و همچنین ارتقای امکانات و تجهیزات مورد نیاز آموزش هنر در مدارس، بتوان به بهترین نحو به اهداف مطرح شده در این کتاب دست یافت. بی شک سابقه ی زیادی برای آموزش آکادمیک هنر در ایران نمی توان در نظر گرفت. در این مدت کوتاه نیز همواره تلاش شده است تا از روش های گوناگون استفاده شود. به عبارت دیگر، در هر دوره ای بر اساس تفکرات و نظرات مدیران بخش های مختلف، گونه ای از روش های موجود و مطرح در جوامع غربی مورد استفاده قرار گرفته است. اما در واقع در نظام های آموزشی هنر در غرب، همواره یک روند مشخص و سلسله مراتبی در نظر گرفته می شود که در آن تمام مقاطع سنی و تحصیلی مورد توجه قرار می گیرند. به عنوان مثال، در برخی برنامه های تدوین شده، آنها هنرجویان را بر اساس معیارهای سنی ۱۲ تا ۱۷ سال، ۱۷ تا ۲۴ سال و ۲۴ سال به بالا به سه گروه اصلی تقسیم می کنند و برای هر گروه، برنامه ها و مطالب و شیوه های خاصی در نظر می گیرند. هنرجویان پس از گذراندن هر دوره، وارد مقطع تازه ای می شوند که گسسته از مقطع قبلی نیست. این شیوه سبب یکپارچگی نظام آموزشی و سیر حرکت هنرجویان می شود و میان سن ها و گروه های هنرجو رابطه و پیوند ایجاد می کند. شاید بتوان گفت ما به صورت کلی پیکره ی آموزش هنر را دارا هستیم، اما از لحاظ محتوا چیزی در این پیکره نداریم که بتوان بر اساس اصول علمی و آکادمیک بر آن تکیه کرد. در پیکره ی نظام آموزشی ما الگوی غلط و نامناسبی وجود دارد و این الگو روز به روز گسترش می یابد. در حال حاضر، با وجود ۷۰۰۰۰ هنرستان و ۲۷ دانشگاه هنر در کشور، هنوز برنامه ریزی مشخصی برای آموزش هنر در هیچ مقطعی نداریم. در این شرایط، بسیاری از هنرمندانی که قادر به تغییر این شرایط هستند نیز به این نظام آموزش آلوده شده اند. در نظام آموزشی ما از یک سو، عوامل بازدارنده بسیاری وجود دارند که امکان بسیاری از تجربه های لازم را ایجاد نمی کنند و از سوی دیگر، مشکل ارائه ی نادرست مطالب وجود دارد. همچنین جایگاه آموزش هنر نیز مشخص نشده است. این عامل سبب می شود تا هدف نیز وجود نداشته باشد. در این شرایط، هدف آموزش دهنده، آموزش هنر و هدف هنرجو یادگیری هنر نیست. علاوه بر اینها، ما همواره یک قسمت از چرخه ی حرکت هنر را که مخاطب اثر هنری است، نادیده می گیریم. هیچ تلاشی برای به وجود آوردن و تربیت مخاطب انجام نداده و به سادگی از این عامل مهم در روند حرکت هنر در جامعه چشم پوشی کرده ایم و نتوانسته ایم ارتباطی مناسب میان شرایط و نیازهای زمان، جامعه، هنرمند و مخاطب ایجاد کنیم. در غرب، این ارتباط در وجوه مختلف مورد توجه قرار می گیرد و در نظام های آموزشی نیز با طرح کردن مباحث مختلفی سعی در ایجاد ارتباط با مخاطب می شود. روند مطرح شدن این مباحث نیز دارای یک نظم و ترتیب مشخص است. در این نظام های آموزشی، ابتدا بر مباحث

تئوری و آموزش نظری مانند زیبایی شناسی تکیه می شود و سپس معرفی امکانات آموزشی و میزان دسترسی به این امکانات مطرح می گردد. پس از آن، فرآیند تولید اثر هنری مورد توجه قرار می گیرد. در مرحله ی بعد، تاریخ و نقد هنر مورد بحث قرار می گیرد و در نهایت به ارتباط میان هنرمند و موزه پرداخته می شود. حتی در حل مسائل ابتدایی تر نیز از خود هیچ تلاشی نشان نداده ایم. در حال حاضر، چه ارزشیابی ای برای شیوه ی آموزشی ما وجود دارد؟ چه ارزشیابی اصولی ای راجع به آثار تولید شده ی هنری وجود دارد؟ تمامی این ها تنها بخشی از مشکلات نظام آموزش هنر ما هستند و نگارنده طی پژوهش خود در این رساله به هیچ پاسخی برای این سوالات دست نیافته است و بنظر نمی رسد، پاسخ مشخص و قابل ارجاعی هم در نظام آموزشی ما برای این مهم وجود داشته باشد. آنچه در تعریف آموزش هنر مطرح می شود، عواملی است که براساس معیارهای آموزش دهنده و آموزش گیرنده دسته بندی می شود. بی شک، ما در هیچ زمینه هنری نمی توانیم تعریفی دقیق و مطلق ارائه دهیم، اما مسلماً یکی از اهداف اصلی هنر، آموزش نوعی دیگر از دیدن است؛ دیدن از زاویه های متفاوت. بی گمان ما نمی خواهیم همه ی فرزندان ما هنرمند شوند، اما می خواهیم نگرش هنری داشته باشند و مفاهیم مربوط به هنر را درک کنند. همچنین قرار نیست همه ترکیب رنگ ها را بدانند، اما نیازمند آن هستیم که آنها حس رنگها و ویژگی های نشانه شناسانه آنها را بشناسند و درک کنند زیرا این نگرش و درک موجب پرورش روح می شود. جامعه ی امروز ما از عدم بالندگی و بزرگی روح مردم رنج می برد. مردم ما عادت ندارند که حالتی غیر از وضع موجود را ببینند. زمانی که به یک دانش آموز اروپایی مسئله ای داده می شود، به او اجازه می دهند که از هر راهی که دوست دارد پیش برود و از هر زاویه ای که می خواهد به مسئله نگاه کند و برای به دست آوردن پاسخ تلاش کند. اما ما همواره جواب حاضر و آماده ای را در اختیار محصلانمان می گذاریم. در کشور ژاپن، برای مقطع متوسطه هفته ای شش ساعت هنر در نظر گرفته اند، در حالی که آنها تنها هفته ای سه ساعت ریاضی دارند. متولیان آموزش در ژاپن سی سال پیش با این تفکر حرکت کرده اند تا جامعه ژاپن به این جا رسیده است. برای رسیدگی به مسائلی که برشمرده شد، باید همه ی ارگان ها، سازمان ها، نهادها و مؤسسات مرتبط و هنرمندان همکاری کنند. در این زمینه، همه مسؤول اند. اندک تلاش هایی هم که گاه صورت گرفته، به دلیل از هم گسیختگی این مجموعه ها هیچ گاه حاوی دستاورد مهم و قابل توجهی نبوده است. از سوی دیگر، مسئله ی بسیار مهم این است که تا زمانی که به روش ها و نتایج روشن و ملموسی برای ارائه ی هنر در مقاطع، سطوح و درجات مختلف نرسیده ایم، نباید این آموزش ها و مقاطع آنها را توسعه دهیم. آنچه در این پژوهش انجام شده است بررسی و تحلیل بر کتاب های درسی دوره ی هنرستان فنی و حرفه ای در گروه هنر و در رشته های مختلف است که با روش تحلیل محتوای کیفی به منظور یافتن مفاهیم هنر تجسمی در محتوای منابع درسی ارائه شده به دانش آموزان دوره هنرستان صورت گرفته است. ابتدا کتاب های تخصصی در رشته و در ادامه کتاب های عمومی مشترک بین دو یا چند رشته مورد بررسی قرار گرفته اند. به دلیل تنوع شاخص های مورد بررسی، یافته های این پژوهش ابتدا به صورت فیش تهیه شده و سپس در قالب جداولی ارائه شده اند. در ادامه این یافته ها مورد تحلیل قرار گرفته و برای هر کتاب اطلاعات و نمودارهایی به صورت جداگانه ارائه شده است. از میان ۱۴ رشته ی گروه هنر شاخه ی فنی و حرفه ای برای برخی از رشته ها نیز فقط کتاب های عمومی در برنامه ی درسی وجود دارند؛ بنابر این از بین رشته های تحصیلی ۵ رشته کتاب اختصاصی ندارند (سینما، انیمیشن، پشتیبانی صحنه، چاپ دستی و مرمت آثار فرهنگی) و کتاب های اختصاصی در سه رشته ی مبانی آهنگسازی، نوازندگی ساز ایرانی و نوازندگی ساز جهانی مشترک هستند. در این بررسی مشخص شد که هیچ یک از رشته ها فاقد ارتباط با هنرهای تجسمی نیستند و این ارتباط هرچند کم باشد، در همه ی رشته ها وجود دارد. آنچه مورد بررسی قرار گرفته است، مجموع دو کتاب برای رشته معماری، سه کتاب برای رشته گرافیک، چهار کتاب برای رشته نقاشی، و برای رشته های نمایش یک کتاب، کتب عمومی (کلیه رشته ها) پنج کتاب مورد بررسی قرار گرفت.

به لحاظ تعداد موارد موجود در هر رشته می توان گفت: به طور کلی در منابع درسی این دوره تعداد کل صفحات کتاب ها ۲۲۴۳ صفحه است که در ۳۵۴ صفحه به هنرهای تجسمی اشاره شده است. از ۹۵۴ صفحه مربوط به کتاب های عمومی در ۱۳۱ صفحه به هنرهای تجسمی اشاره شده است، از ۱۱۹ صفحه مربوط به کتاب های رشته ی نمایش در ۵ صفحه به هنرهای تجسمی اشاره شده است، از ۵۴۷ صفحه مربوط به کتاب های رشته نقاشی در ۴۳ صفحه به هنرهای تجسمی اشاره شده است، از ۲۹۱ صفحه مربوط به کتاب های رشته معماری ۵۸ صفحه به هنرهای تجسمی اشاره شده است، از ۳۳۲ صفحه مربوط به کتاب های رشته گرافیک در ۱۱۷ صفحه به هنرهای تجسمی اشاره شده است.

به درصد گیری می توان این رشته ها را به لحاظ ارتباط با هنرهای تجسمی مقایسه کرد:

به طور کلی در مجموعه ی کتاب ها در ۱۵/۷۸ درصد از صفحات به هنرهای تجسمی پرداخته شده است.

در کتاب های عمومی ۱۳/۷۳ درصد از صفحات به هنرهای تجسمی اشاره شده است.

در کتاب های رشته گرافیک ۳۵/۲۴ درصد از صفحات به هنرهای تجسمی اشاره شده است.

در کتاب های رشته نقاشی ۷/۸۶ درصد از صفحات به هنرهای تجسمی اشاره شده است.

در کتاب های رشته معماری ۱۹/۹۳ درصد از صفحات به هنرهای تجسمی اشاره شده است.

در کتاب های رشته نمایش در ۴/۲۰ درصد از صفحات به هنرهای تجسمی اشاره شده است.

از مجموع پیام های به دست آمده، ۷۰ مورد از پیام ها ارتباط مستقیم و ۳۰ مورد پیام ارتباط غیر مستقیم با هنرهای تجسمی دارند. همینطور ۱۵ مورد از پیام ها بصورت متنی، ۶۲ مورد از پیام ها بصورت متنی-تصویری، و ۲۳ مورد از پیام ها بصورت تصویری هستند. از مجموع پیام ها ۱۵۴ مورد پیام عینی، ۴۲ مورد از پیام ها مفهومی و ۱۱ مورد از پیام ها مرتبط با هنرهای تجسمی هستند.

در کتاب های عمومی نیز ۳۱ مورد پیام مستقیم و ۴ مورد پیام غیر مستقیم، ۳ مورد پیام متنی، ۲۶ مورد پیام متنی-تصویری، ۶ مورد پیام تصویری وجود دارد. همینطور ۲۶ مورد پیام عینی، ۱۱ مورد پیام مفهومی و ۸ مورد پیام مهارتی وجود دارد. در رشته ی معماری ۱۴ مورد پیام مستقیم و ۹ مورد غیر مستقیم، ۸ مورد پیام متنی، ۹ مورد پیام متنی-تصویری و ۶ مورد پیام تصویری وجود دارد، ۵۳ مورد پیام عینی، ۱۹ مورد پیام مفهومی، در این رشته پیام مهارتی وجود ندارد. در رشته گرافیک ۱۳ مورد پیام مستقیم و ۷ مورد پیام غیر مستقیم، ۱ مورد پیام متنی، ۱۰ مورد پیام متنی-تصویری، ۹ مورد پیام تصویری وجود دارد. همینطور ۳۸ مورد پیام عینی، ۶ مورد پیام مفهومی، ۲ مورد پیام مهارتی وجود دارد. در رشته نقاشی ۱۱ مورد پیام مستقیم و ۹ مورد پیام غیر مستقیم، ۳ مورد پیام متنی، ۱۵ مورد پیام متنی-تصویری، ۲ مورد پیام تصویری وجود دارد. همینطور ۲۵ مورد پیام عینی، ۵ مورد پیام مفهومی، ۱ مورد پیام مهارتی وجود دارد. در رشته نمایش ۱ مورد پیام مستقیم و ۱ مورد پیام غیر مستقیم، پیام متنی و پیام تصویری برای این رشته وجود ندارد، همچنین ۲ مورد پیام متنی-تصویری وجود دارد. همینطور ۳ مورد پیام عینی، ۱ مورد پیام مفهومی، برای این رشته مورد پیام مهارتی وجود ندارد.

۶- نتیجه گیری

براساس جمع بندی صورت گرفته، یافته های به دست آمده از همه ی کتاب ها به صورت جدولی که در آن شاخص های ارزیابی در هر کتاب مد نظر قرار گرفته است، ارائه شده اند. این موارد که در بررسی های قبلی برای هر کتاب جداگانه به دست آمده اند در این جدول به صورت یک جا کنار هم قرار گرفته اند. شاخص اول «نوع پیام مرتبط با هنرهای تجسمی»، شاخص دوم «نوع ارتباط پیام با هنرهای تجسمی»، شاخص سوم «نوع مضامین پیام های مرتبط با هنرهای تجسمی»، شاخص چهارم «صفحات مرتبط با هنرهای تجسمی» هستند. در ادامه نمودارهایی که شرایط شاخص ها را در رشته های مختلف و در کنار هم مقایسه می کنند، قرار گرفته اند. با تفسیر این نمودارها به طور کلی می توان گفت: حضور هنرهای تجسمی به لحاظ کمی و کیفی به ترتیبی که ارائه شده و گفته می شود از بیشترین تا کمترین مقدار در رشته های مختلف دیده می شود؛ بر این اساس و به ترتیب، کتاب های رشته ی عمومی، کتاب های رشته ی معماری، کتاب های رشته گرافیک، کتاب های رشته نقاشی و در نهایت کتاب های رشته نمایش دارای بیشترین تا کمترین پیام های مرتبط با هنرهای تجسمی با کیفیات مختلف در محتوای ارائه شده به دانش آموزان هستند.

۶-۱-ارایه شاخص های ارزیابی در کتاب های مختلف براساس تحلیل های صورت گرفته

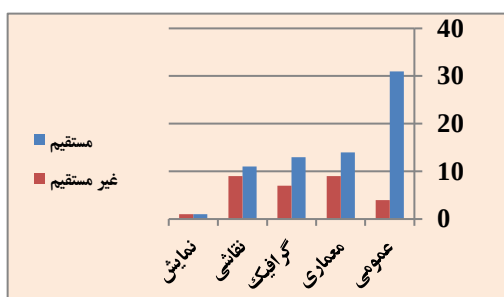
جدول ۱-ارایه شاخص های ارزیابی در کتاب های مختلف

عنوان کتاب	شاخص های ارزیابی	نوع پیام مرتبط با هنرهای تجسمی			نوع ارتباط با هنرهای تجسمی		نوع مضامین پیام های مرتبط هنرهای تجسمی				صفحات مرتبط با هنرهای تجسمی	
		متنی	متنی-تصویری	تصویری	مستقیم	غیرمستقیم	عینی	مفهومی	مهارتی	مرتبط	غیرمرتبط	
معماری	شناخت مواد و مصالح	۷	۷	۰	۷	۷	۳۰	۱۰	۰	۳۰	۱۳۲	
	مبانی طراحی معماری	۱	۲	۶	۷	۲	۲۳	۹	۰	۲۸	۱۰۱	
گرافیک	عکاسی (۲)	۰	۰	۵	۵	۰	۱۸	۴	۰	۱۴	۱۰۸	
	خط در گرافیک	۱	۷	۳	۷	۴	۱۲	۱	۱	۷۱	۵۹	
	مبانی تصویرسازی	۰	۳	۱	۱	۳	۸	۱	۱	۳۲	۴۸	
نقاشی	آشنایی با هنرهای تجسمی	۰	۷	۱	۲	۶	۱۲	۳	۰	۲۵	۱۵۴	
	آشنایی با مکاتب نقاشی	۲	۴	۰	۴	۲	۶	۱	۱	۷	۱۳۲	

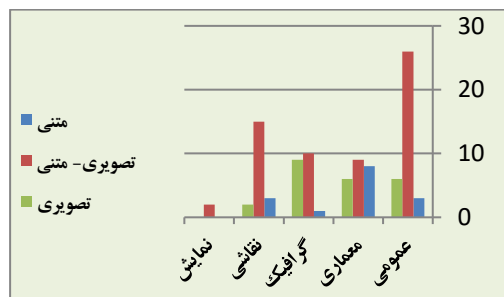
کارگاه نقاشی	۱	۳	۱	۴	۱	۶	۱	۰	۹	۱۳۰
کارگاه رنگ در نقاشی	۰	۱	۰	۱	۰	۱	۰	۰	۲	۸۸
اصول و مبانی طراحی صحنه	۰	۲	۰	۱	۱	۳	۱	۰	۵	۱۱۴
مبانی هنرهای تجسمی	۰	۱۱	۱	۱۰	۲	۱۶	۴	۰	۱۰	۱۶۴
خوشنویسی	۰	۱۰	۱	۱۱	۰	۶	۳	۲	۹۸	۸
طراحی (۱)	۲	۱	۲	۳	۲	۲	۱	۲	۱۵	۲۳۶
طراحی (۲)	۱	۳	۰	۴	۰	۲	۲	۰	۵	۲۶۱
عکاسی (۱)	۰	۱	۲	۳	۰	۰	۱	۴	۳	۱۵۴

۲-۶ نمودارهای مقایسه‌ی شاخص‌های ارزیابی مختلف در رشته‌های مختلف

۱-۲-۶ نمودار نوع پیام‌های مرتبط با هنرهای تجسمی در رشته‌های مختلف

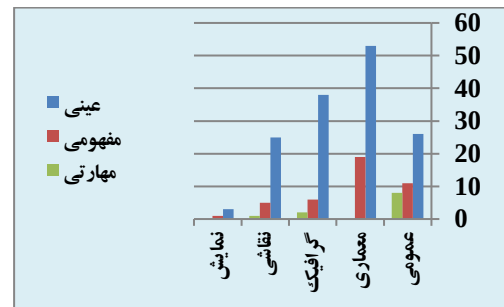
نمودار ۱۷- نوع ارتباط پیام با هنرهای تجسمی

نمودار ۱۶- نوع پیام‌های مرتبط با هنرهای تجسمی

نمودار ۱۹- صفحات مرتبط با هنرهای تجسمی

نمودار ۱۸- نوع مضامین پیام‌های مرتبط با هنرهای تجسمی

- امینی، محمد (۱۳۹۷)، تربیت هنری در قلمرو آموزش و پرورش، نشر آبیژ، چاپ سوم، تهران.
- آیت الهی، حبیب الله (۱۳۹۴)، رابطه آموزش هنر و معنویت، فرهنگستان هنر.
- پاکباز، روبین (۱۳۹۸)، دایره المعارف هنر، تهران، نشر مرکز، چاپ سوم.
- حلیمی، محمد حسین (۱۳۹۷)، مبانی هنرهای تجسمی، نشر احیاء کتاب، چاپ چهارم، تهران.
- خورشیدی، عباس (۱۳۹۸)، روش ها و فنون تدریس، انتشارات کیا، چاپ پنجم، تهران.
- داوودی آبکنار، آرمان (۱۳۹۸)، زیبایی شناسی و کاربرد طراحی گرافیک: تهران: نوردان، چاپ سوم.
- دهخدا، علی اکبر (۱۳۹۳)، لغت نامه دهخدا، انتشارات دانشگاه تهران.
- راشد، علی اکبر (۱۳۹۹)، مجله راهبرد فرهنگ و هنر، ص ۱۲ و ۱۳.
- رهیده، محمدرضا (۱۳۹۹)، تجزیه و تحلیل محتوای کتاب هنر سال اول راهنمایی و پیشنهاد محتوی تازه کتاب هنر تحت نظر دکتر مهدی پوررضایان، پایان نامه دوره کارشناسی ارشد دانشگاه شاهد، دانشگاه تهران.
- سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی دفتر تالیف کتب درسی عمومی و متوسطه نظری (۱۳۹۹)، راهنمای معلم فرهنگ و هنر پایه های هفتم، هشتم و نهم دوره اول متوسطه، انتشارات شرکت چاپ نشر کتاب های درسی، چاپ اول، تهران.
- سیف، علی اکبر (۱۳۸۹)، روانشناسی پرورشی روانشناسی یادگیری و آموزشی، نشر آگاه، چاپ چهارم، تهران.
- فلاح فر، سعید (۱۳۹۸)، تعریف هنرهای تجسمی، نشریه الکترونیکی آفتاب، مرداد ۱۳۹۸.
- گلاور، جان ای و برونینگ، راجر اچ (۱۳۸۹)، روانشناسی تربیتی: اصول و کاربرد آن، ترجمه علی نقی خرازی، تهران، نشر دانشگاهی، چاپ سوم.
- مبارکی، پیمان (۱۳۹۷)، گرفت و گیرهای آموزش هنر در ایران: سخنی با چند تن از صاحب نظران هنر، فصلنامه بیناب، زمستان ۱۳۹۷.
- مجیدی، موسوی (۱۳۹۶)، تاریخچه ی مختصر کتاب های درسی و سیر تطور آن در ایران (از دارالفنون تا به امروز)، تعلیم و تربیت.
- معین، محمد (۱۳۹۲)، فرهنگ معین، تهران، انتشارات امیر کبیر، چاپ پانزدهم.
- مهجور، علی (۱۳۹۶)، تأملاتی در باب فلسفه هنر اسلامی، مجله فیروزه.
- Alton Y.K. Chua, Swee Kiang Heng, A knowledge management perspective on Art Education, International Journal of Information Management, 2015.
- khoi , Le Thanh, Tedcation comparee, paris, Armand colin, 2015.